

Ο πολιτισμός της μαύρης σταφίδας

Τα Πριμαρόλια στο Αίγιο αναδεικνύουν την πολιτισμική ταυτότητα της περιοχής όπως διαμορφώθηκε από την τοπική μονοκαλλιέργεια

Ρεπορτάζ

Αφροδίτη Ερμιόνη

● Εν συντομία

Προφορική ιστορία, σύγχρονη τέχνη, μα πάνω απ' όλα όραμα για το μέλλον στο Αίγιο.

● Γιατί ενδιαφέρει

Η ιστορία συναντά το σήμερα μέσω της τέχνης.

«Όσοι αφηγούνται ιστορίες αναζητούν τα χνάρια της χαμένης μνήμης, της αγάπης και του πόνου, που μπορεί να μη φαίνονται αλλά δεν οβηθούν». Πώς συνδέεται η σκέψη του Εδουάρδο Γκαλεάνο («Κυνήγι ιστοριών», Εκδ. Πάπυρος) με ένα φεστιβάλ που έχει επίκεντρο τη σταφίδα; Το Φεστιβάλ Πριμαρόλια απομακρύνει από την επικράτεια της λήθης την ιστορική, κοινωνική και πολιτιστική κληρονομιά της καλλιέργειας της μαύρης σταφίδας, ενώ παράλληλα με τη σύγχρονη τέχνη αναδεικνύει προφορικές μαρτυρίες ανθρώπων που κάποτε έζησαν από και με τη σταφίδα. Πρόκειται για ένα φεστιβάλ που έχει φωνή, ψυχή, αγάπη και πόνο.

Από την Αιγιάλεια στα λιμάνια της Ευρώπης

Για τρίτη φορά φέτος πραγματοποιήθηκε στην ιστορική Βοστίτσα (σημερινό Αίγιο) το Φεστιβάλ Πριμαρόλια – φέτος στον κήπο του παλαιού εργοστασίου Χαρτοποιίας, έναν τόπο με ιδιαίτερη μνήμη μιας και είναι ένα από τα μεγαλύτερα εργοστάσια παραγωγής χαρτιού στα Βαλκάνια. Στόχος των ανθρώπων του φεστιβάλ είναι η δικτύωση των τόπων όπου αναπτύχθηκαν η παραγωγή, η διακίνηση, η υποδοχή και η κατανάλωση της μαύρης σταφίδας.

Κάποια ιστορικά στοιχεία για τη σταφίδα μάς βοηθούν να αντιληφθούμε τη σημασία της τόσο σε οικονομικό όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο. Ουσιαστικά η ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη μαύρη σταφίδα. Ιδίως ο 19ος αιώνας έχει χαρακτηριστεί «ο αιώνας της σταφίδας». Εκείνη την εποχή κάθε χρόνο στις αρχές Σεπτεμβρίου πόλεις όπως το Αίγιο, η Πάτρα, ο Πύργος, η Ζάκυνθος και η Καλαμάτα αποχαιρέτουσαν τα πρώτα καράβια με τη νέα σοδειά και την καλύτερη ποιότητα μαύρης στα-

φίδας, τα περίφημα πριμαρόλια – εξού και η ονομασία του φεστιβάλ. Τα πλοία αναχωρούσαν μέσα σε γιορτές και μουσικές για τα λιμάνια της Τεργέστης, της Μασσαλίας, του Αμστερνταμ, του Λονδίνου και του Λίβερπουλ, της Οδησού, του Αμβούργου για τις αγορές της Ευρώπης που αδημονούσαν για το πολύτιμο προϊόν. Οι εξαγωγές δημιουργούσαν πλούτο και πολιτισμό – ωστόσο η μονοκαλλιέργεια ενδεχομένως συντέλεσε στη βιομηχανική καθυστέρηση της χώρας, καθώς μεγάλο μέρος της πρωτογενούς συσσώρευσης διοχετεύτηκε στον αγροτικό τομέα. Η ένταξη της καλλιέργειας της μαύρης σταφίδας στο Εθνικό Ευρετήριο της Αύλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO το 2018 είναι η απόδειξη ότι η σταφιδοκαλλιέργεια διαμορφώνει στη μακρά διάρκεια τον συλλογικό βίο των σταφιδοπαγωγών κοινοτήτων αλλά και το πολιτισμικό πλαίσιο των περιοχών στις οποίες παράγεται.

Φέτος το φεστιβάλ έθεσε στο επίκεντρό του τη μελέτη και την καταγραφή της συλλογικής μνήμης – μέσω της προφορικής ιστορίας – αναφορικά με τη μαύρη σταφίδα αποκτώντας ακόμη πιο ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Η έκταση της έρευνας καλύπτει τις περιοχές παραγωγής και διακίνησης της μαύρης σταφίδας Αχαΐα, Κορινθία, Ηλεία, Μεσσηνία, Ζάκυνθος, Κεφαλονιά και Ιθάκη και την ανέλαβε η Ομάδα Προφορικής Ιστορίας, η οποία έκανε συνεντεύξεις με τον κόσμο του «μαύρου χρυσού» (κυρίως εργάτες και μικροιδιοκτήτες) που δούλεψε τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

Ο διευθυντής του μεταπτυχιακού προγράμματος του ΕΑΠ Δημόσια Ιστορία Χάρης Αθανασιάδης, ο οποίος ανέλαβε την έρευνα και την καταγραφή, σχολίασε για όσα η προφορική ιστορία μπορεί να συνεισφέρει: να δώσει φωνή σε όσους δεν ακούγονταν ώστε να αποτυπωθεί στα έγγραφα, να διακρίνει μέσα από τα όνειρα, τους στόχους και τις ελπίδες τους τον τρόπο που κατανοούσαν και ερμήνευαν τον κόσμο τους. Έχουν σημασία αυτές οι προσλήψεις, διότι καθορίζουν δράσεις. Η προφορική ιστορία συμπληρώνει κάποια κενά στα γεγονότα, μα κυρίως ανασυγκροτεί νοήματα. Οι άνθρωποι πλέκουν ιστούς νοημάτων και ερμηνειών και ζουν εντός τους

όπως οι αράχνες στον ιστό τους».

Απότοκο της καταγραφής της σταφιδικής μνήμης είναι το «Γλωσσάρι της μαύρης σταφίδας», ένα λεξικό με όρους και λέξεις που σχετίζονται με την καλλιέργεια και το εμπόριο της μαύρης σταφίδας, την καθημερινότητα και τη ζωή των ανθρώπων της, την κοινωνία, την οικονομία και τον πολιτισμό που αυτή δημιούργησε.

Σύγχρονη τέχνη και διασωσμένη μνήμη

Κεντρικό στοιχείο του φεστιβάλ είναι η διεθνής έκθεση σύγχρονης τέχνης που υλοποιείται κάθε χρόνο με τη συμμετοχή σημαντικών Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών – εμβληματική ήταν η περσινή συμμετοχή της Σούζαν Κόλινς, καθηγήτριας στο Slade School of Fine Art του Λονδίνου –, οι οποίοι δημιουργούν τα έργα τους εμπνεόμενοι από τον τόπο, τις ιστορίες, τον πολιτισμό και τα ταξίδια της μαύρης σταφίδας. Φέτος η έκθεση έφερε τον τίτλο «Μια βελονιά στην ώρα της», συμμετείχαν τρεις καλλιτέχνες (Μαρία Βαρελά, Μυρτώ Ξανθοπούλου, Γιάννης Παππάς) σε επιμέλεια των εικαστικών Νάνου Χαρατινίδου και Βασίλη Ψαρρά και εστίασε στην κοινή ρίζα του κειμένου (text) και της ύφανσης (texere).

Ο Β. Ψαρράς, καλλιτεχνικός διευθυντής της έκθεσης, μιλώντας στο Documento αναφέρθηκε στο εγχείρημά του να εγκαθιδρυθεί ως ιδέα η σύγχρονη τέχνη σε μια πόλη της περιφέρειας: «Από την αρχή δεν είχαμε τη λογική του έτοιμου έργου. Ετσι κι αλλιώς το Αίγιο δεν είχε έντονη σχέση με τη σύγχρονη τέχνη, οπότε κάτι τέτοιο θα φάνταζε ξένο. Γι' αυτό προσκαλούμε τους καλλιτέχνες να μείνουν εδώ και να εμπνευστούν από την περιοχή. Κάνουμε μια προσπάθεια η οποία δεν είναι ελιτιστική· αυτή είναι μια κοινότοπη ανάγνωση. Προσπαθούμε να φέρουμε τη σύγχρονη τέχνη πιο κοντά στον άνθρωπο. Για παράδειγμα, φέτος η Μαρία Βαρελά για τις ανάγκες του εκπαιδευτικού εργαστηρίου έκανε βόλτες στο Αίγιο και συνέλεξε φωτογραφίες από σημεία της πόλης με παλιά κτίρια. Στη συνέχεια τα παιδιά δημιούργησαν με πλέξη την ίδια εικόνα του τότε και του σήμερα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του 2019 φιλοξένησε 1.100 μαθητές από σχολεία της Αι-

- 01 «Συναδέλφισσες», το έργο της Μαρίας Βαρελά για τα φετινά Πριμαρόλια
- 02 Τα μπάνερ του φεστιβάλ στον κήπο της Χαρτοποιίας
- 03 Ακούγοντας τις καταγραφές της ομάδας προφορικής ιστορίας
- 04 Σταφιδοπαραγωγοί της Ανδράγουστας το 1930 (αρχείο Κουνινιώτη)
- 05 Συνεταιρισμός Σταφίδος Ανδραγούστης (αρχείο Κουνινιώτη)
- 06 Αίγιο 1953, παραλία και σταφιδαποθήκες (αρχείο Κουνινιώτη)

γιαλείας, με μεγάλη διάχυση δημιουργίας και γνώσης στην τοπική κοινωνία».

Να σημειώσουμε το καίριας σημασίας συνέδριο που διοργανώθηκε ταυτόχρονα με το φεστιβάλ με τίτλο «Μαύρη σταφίδα: Η συμβολή της στο σύγχρονο ελληνικό κράτος», στη διάρκεια του οποίου ειδικοί επιστήμονες και μελετητές – ερευνητές ανέλυσαν την ιστορία και τον πολιτισμό της μαύρης σταφίδας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εισηγήσεις: «Η σταφίδα στην οθωμανική Πελοπόννησο», «Δεδομένα και πιθανές κατευθύνσεις της έρευνας», «Η σταφιδική κρίση – ποσοτική ανάλυση», «Ο λιμένας του Κατακόλου την περίοδο 1820 έως το 1941», «Τα επαγγέλματα της σταφίδας», «Παραδοσιακές και νεωτερικές μορφές χρηματοδότησης στη σταφιδική ύπαιθρο κατά τον 19ο αιώνα», «Το σταφιδικό κίνημα στην Πελοπόννησο, η περίπτωση της Μεσσηνίας».

Ο Σωτήρης Μπόλης, διευθυντής του φεστιβάλ και του φορέα Πριμαρόλια, σχολιάζοντας τους στόχους των Πριμαρολίων είπε στο Documento: «Πόσοι από εμάς έχουν τη σταφίδα στην καθημερινότητά τους; Μαζί με το προϊόν που εξάγεται και εξαφανίζεται εξαφανίζεται και η ιστορία του, οι μνήμες του. Σκοπός μας εξ αρχής ήταν να βρούμε το πρωτογενές υλικό που συνδέεται με τη σταφίδα και να το εξελίξουμε σε καινούργιες μορφές έκφρασης, με προοπτικές για το μέλλον. Θέλουμε να καλύψουμε όλες τις περιοχές που σχετίζονται με τη σταφίδα, ξεκινώντας βέβαια από την περιοχή μας, το Αίγιο, και όλο αυτό να πολλαπλασιαστεί για παράδειγμα στην Πάτρα, τη Ζάκυνθο και –γιατί όχι;– στα ξένα λιμάνια που υποδέχονταν την ελληνική σταφίδα. Σημαντική προϋπόθεση είναι να αντιληφθούν και οι τοπικοί φορείς (η περιφέρεια, τα επιμελητήρια και τα ιδρύματα) ότι αυτό που κάνουμε αξίζει – και όντως βλέπουμε να υπάρχει θετική ανταπόκριση. Στόχος μας μάλιστα είναι να υλοποιούμε δράσεις μες στον χρόνο, όχι μόνο την περίοδο του φεστιβάλ. Η συνολική μας προσπάθεια είναι το πρωτογενές υλικό για τη σταφίδα, ό,τι βρίσκουμε ή δημιουργούν οι καλλιτέχνες, να μετατρέπεται σε θέατρο-ντοκουμέντο, όπως και να δημιουργηθεί αποθετήριο για περαιτέρω έρευνα».

Κεντρικό στοιχείο του φεστιβάλ είναι η διεθνής έκθεση σύγχρονης τέχνης που υλοποιείται κάθε χρόνο με τη συμμετοχή σημαντικών Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών, οι οποίοι δημιουργούν τα έργα τους εμπνεόμενοι από τον τόπο και τα ταξίδια της μαύρης σταφίδας

